

« 1 - معنای سوءظن :

یکی از صفات رذیله و ناپسندی که در انسانها وجود دارد سوءظن است . سوءظن یعنی اینکه انسان نسبت به دیگران گونه ای بدگمانی و بد بینی داشته باشد و به تعبیری به همه چیز با عینک بد بینی بنگرد بطوری که گفتار و کردار دیگران را در اکثر موارد حمل بر جهت منفی کند مثلاً اگر کسی به او ابراز محبت کند او با خود می گوید حتماً این شخص در صدد سود جویی و سوء استفاده از من است و یا اگر کسی در نماز حال خشوع و خضوع داشته باشد به جای اینکه آن را دلیل مقام معنوی او قلمداد کند آن حال معنوی او را بر ریاکاری او حمل می کند و بدگمانی ها و بدبینیهایی از این قبیل . این خصلت و صفت زشت آثار زیانباری را در فرد و اجتماع به جا خواهد گذاشت که به آن خواهیم پرداخت .

« 2 - سوءظن در آیات قرآن

خداوند متعال در قرآن مجید می فرماید :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنَاهُ وَأَتَقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ
ای کسانی که ایمان دارید ، از بسیاری گمانها بپرهیزید که بعضی گمانها گناه است و نیز هرگز (از حال درونی هم) تجسس نکنید و غیبت یکدیگر نکنید آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده خود را بخورد البته از خوردن آن نفرت و کراهت دارید (پس بدانید که صورت واقعیه غیبت مؤمن چنین است) و از خدا پروا داشته باشید که خدا توبه پذیر و مهربان است.
حجرات 12

نکته :

قرآن کریم با اینکه تنها بعضی از ظنون را گناه می داند ولی می فرماید : اجتنبوا کثیراً مِنَ الظَّنِّ از بسیاری از ظنون اجتناب کنید مبدا گرفتار سوءظن حرام شوید .
و نیز فرموده است :

وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرَأَيْتُمُ
این گمان شما که به خدای خود بردید شما را هلاک کرد.
فصلت 23

و همچنین در جای دیگر فرموده است :

و ظَنَنْتُمْ ظَنًّا سَوْءًا وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا
و گمان بد بردید و گروهی هلاک زده شدید.
فتح 12

« 3 - مراتب سوءظن در روایات

آنچه از روایات بر می آید این است که سوءظن دارای دو مرتبه است :

1 - سوءظن نسبت به خدا

2 - سوءظن نسبت به مردم

توضیح

1 - نکوهش سوءظن و ستایش حسن ظن به خداوند
در روایات اهل بیت علیهم السلام :

انسان باید در طول زندگی به خداوند و رحمت او خوش بین و امیدوار باشد و به یقین بداند خداوند متعال از پدر و مادر نسبت به او مهربانتر است و با او به خوبی و احسن وجه مدارا خواهد نمود در روایات اهل بیت عصمت و طهارت (علیهم السلام) این مطلب مفصلاً بیان شده است که به ذکر چند روایت اکتفا می کنیم .
امام هشتم حضرت رضا علیه السلام می فرماید :

أَحْسِنِ الظَّنَّ بِاللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ : أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي إِذَا خَيْرًا فَخَيْرًا وَإِنْ شَرًّا فَشَرًّا
گمانت را به خدا نیکو گردان چرا که خداوند می فرماید : من نزد گمان بنده ام هستم اگر او به من خوش بین باشد من با او به خوبی معامله می کنم و بالعکس اگر نسبت به من بدبین باشد من هم مطابق همان نیت با او معامله می کنم.
وسائل الشیعة ج 15 ص 229

در روایت دیگری حضرت رضا علیه السلام می فرماید :

فَأَحْسِنِ الظَّنَّ بِاللَّهِ فَإِنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَقُولُ مَنْ حَسُنَ ظَنُّهُ بِاللَّهِ كَانَ اللَّهُ عِنْدَ ظَنِّهِ بِهِ وَمَنْ رَضِيَ بِالْقَلِيلِ مِنَ الرِّزْقِ قَبِلَ مِنْهُ الْبُيُورَ مِنَ الْعَمَلِ
گمان خود را نسبت به پروردگار نیکو گردان زیرا حضرت ابا عبد الله علیه السلام مکرر می فرمودند : کسی که گمانش نسبت به خداوند نیکو باشد خداوند در نزد گمان آن بنده نسبت به خودش خواهد بود - با او مطابق همان گمان معامله خواهد نمود - و کسی که به مقدار اندکی از روزی اکتفا نماید خداوند متقابلاً عمل کم او را قبول خواهد نمود.
وسائل الشیعة ج 15 ص 229

و همچنین حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم در یکی از منبرهای خویش فرمودند :

وَالَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ مَا أُعْطِيَ مُؤْمِنٌ قَطَّ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِلَّا بِحُسْنِ ظَنِّهِ بِاللَّهِ وَرَجَائِهِ لَهُ وَحُسْنِ خُلُقِهِ وَالْكَفِّ عَنِ اغْتِيَابِ الْمُؤْمِنِينَ وَالَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ مُؤْمِنًا بَعْدَ التَّوْبَةِ وَالِاسْتِغْفَارِ إِلَّا بِسُوءِ ظَنِّهِ بِاللَّهِ وَتَقْصِيرِ مَنْ رَجَّاهُ لَهُ وَسُوءِ خُلُقِهِ وَاغْتِيَابِ الْمُؤْمِنِينَ وَالَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَا يَحْسُنُ ظَنُّ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ بِاللَّهِ إِلَّا كَانَ اللَّهُ عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ لِأَنَّ اللَّهَ كَرِيمٌ بِيَدِهِ الْخَيْرُ يَسْتَحْيِي أَنْ يَكُونَ عَبْدُهُ الْمُؤْمِنُ قَدْ أَحْسَنَ بِهِ الظَّنَّ ثُمَّ يُخَلِّفُ ظَنَّهُ وَرَجَاءَهُ فَأَحْسِنُوا بِاللَّهِ الظَّنَّ وَارْغَبُوا إِلَيْهِ
قسم به کسی که جز او خدایی نیست خیر دنیا و آخرت به مؤمنی عطا نشد مگر بواسطه چهار چیز ؛

- 1 - حسن ظن نسبت به خدا
 - 2 - امیدوار بودن به رحمت او
 - 3 - خوش اخلاقی
 - 4 - اجتناب از غیبت مؤمنین
- و قسم به کسی که جز او خدایی نیست خداوند هیچ مؤمنی را بعد از توبه و استغفار عذاب نمی کند مگر به واسطه چهار چیز ؛

- 1 - سوءظن نسبت به خدا
 - 2 - ناامیدی و یاس از رحمت بی کران او
 - 3 - بد اخلاقی
 - 4 - غیبت مؤمنین
- و قسم به خدایی که جز او معبودی نیست هیچ مؤمنی به خدا حسن ظن نمی ورزد مگر اینکه خداوند در نزد آن حسن ظن است یعنی با او مطابق همان حسن ظن برخورد می نماید چرا که او کریمی است که تمام خوبی ها به دست اوست و شرم دارد از اینکه بنده ای به او حسن ظن داشته باشد و او خلاف آن ظن با او معامله نماید و امیدش را نا امید گرداند پس به خداوند و رحمت او امیدوار و راغب باشید. وسائل 15 ص 230

« 2 - نکوهش سوءظن نسبت به مردم
در آینه روایات اهل بیت علیهم السلام
رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود :

إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مِنْ الْمُسْلِمِ دَمَهُ وَمَالَهُ وَعِرْضَهُ وَأَنْ يَظَنَّ بِهِ ظَنًّا سَوْئًا.
خداوند خون و مال و آبروی مسلمان را محترم شمرده و سوءظن به مسلمان را تحریم فرموده است .

در مذمت سوءظن به مردم همین بس که حضرت آن را در کنار کشتن و تجاوز به آبروی مؤمن بیان نموده است .
امیر مؤمنان علی علیه السلام فرمود :

اطرَحُوا سُوءَ الظَّنِّ بَيْنَكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ نَهَى عَنْ ذَلِكَ.
نسبت به یکدیگر سوءظن نداشته باشید زیرا خدا از آن نهی کرده است.
مستدرک الوسائل ج 9 ص 144

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمود :

إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ.
از سوءظن بپرهیزید چرا که آن دروغ ترین خبرها است.

« 3- فرق سوءظن با خطورات ذهنی

آنچه در آیات و اخبار از آن نهی شده ظن سوء است که همان گمان نزدیک به یقین است به گونه ای که موجب تمایل نفس به قبول آن شود به این معنی که گمان بد را به دل راه دهد و به آن معتقد شود ، لکن مجرد گذشتن چیزی به خطور در ذهن ، ظن مذموم و ناپسند نیست و وجه تمایز سوءظن از صرف خطور امری به ذهن ، این است که به واسطه سوءظن تغییری در دل ، احساس می شود مثلاً الفت و محبت به نفرت و دشمنی تبدیل می شود و یا رفتار و معاشرت نسبت به گذشته تفاوت می کند . ترتیب اثر دادن به سوءظن به دو گونه است :

1- ترتیب اثر قلبی که علمای اخلاق از آن به عقد القلب تعبیر کرده اند . ترتیب اثر قلبی آن است که انسان گمان خود را که در ابتدا يك تصور ساده و خاطره زودگذر بیش نیست در ذهن بسپارد ، سپس آن را پرورش دهد و به صورت نوعی باور (عقد قلب) در آورد ، بطوریکه امر بر خودش نیز مشتبه شود و گمانش را به جای یقین بگیرد و آثار علم و یقین بر آن بار کند . در چنین وضعی ، انسان نسبت به دوستش بدگمان شده و حس اعتمادش سلب می گردد . این حالت نوعی بیماری روحی و اخلاقی است که در صورت شمول و عمومیت ، اساس زندگی را متزلزل می کند و جامعه را به فساد و تباهی می کشد .

2- ترتیب اثر عملی که عملاً به صورت تهمت و غیبت یا تضييع حقوق دیگران تحقق می پذیرد .

« 4- منشأ سوءظن

سوءظن و بد دلی از نتایج ضعف و پستی نفس و حاکی از خبث باطن انسان است ،
حضرت علی علیه السلام می فرماید :

سُوءُ الظَّنِّ بِمَنْ لَا يَحُونُ مِنَ اللُّؤْمِ
از پستی انسان است که به کسانی که خیانت پیشه نیستند ، بد گمان باشد
غررالحکم 263

زیرا انسان ضعیف النفس هر فکر فاسدی را که به خاطرش می گذرد و به ذهنش خطور می کند، می پذیرد و به آن ترتیب اثر نیز می دهد مثلاً شیطان او را و او می دارد که از او غیبت کند یا در بزرگداشت و احترام او بی اعتنائی و سستی نماید و در ادای حقوق او کوتاهی کند ، یا به دیده حقارت به او بنگرد و خود را از او بهتر بداند و اگر کسی از طینت پاکی برخوردار باشد ، با ظن و گمان ، آبروی کسی را نمی برد و به صورت حسد و گمان و یا تنها به بهانه اینکه من شنیدم فلانی مرتکب فلان خلاف شده است ، حیثیت و شخصیت او را لکه دار نمی کند .
و امیر مؤمنان علیه السلام فرمود :

ضَعَّ أَمْرَ أَخِيكَ عَلَى أَحْسَنِهِ حَتَّى يَأْتِيكَ مَا يَغْلِبُكَ مِنْهُ وَلَا تَظَنَّ بِكَلِمَةٍ حَرَجَتْ مِنْ أَخِيكَ سُوءًا وَأَنْتَ تَجِدُ لَهَا فِي الْخَيْرِ

مَحْمُولًا.

کار برادر دینی خود را به بهترین وجه و محمل توجیه و حمل کن تا بقدری که ظن غالب [از بدی او] برای تو پیدا شود ، و از سخنی که از [دهان] برادرت بیرون آید تا وقتی که می توانی محمل خوبی برای آن بیابی ، گمان بد ، میر. الکافی ج2 ص362

«5 - مفاسد سوءظن در روایات»

در اینجا مناسب است به پاره ای از احادیث اشاره کنیم تا بهتر معلوم شود که سوءظن تا چه اندازه خطرناک است و چه زیانهای به بار می آورد و شاید با توجه به این گونه مفاسد زیانبار ، بیماریهای خود را بشناسیم و هر چه زودتر در صدد بهبود و اصلاح آن برآییم (ان شاء الله تعالی) .

❖ زیانهای اجتماعی سوءظن

1 - اختلال در امور اجتماع : مردم باید در معاشرت خود نسبت به یکدیگر حسن ظن داشته باشند ، که اگر حسن ظن و اعتماد متقابل نباشد چرخ زندگی از کار می افتد و ادامه فعالیت و همکاری برای مردم دشوار می شود ، زیرا در اجتماعی که مردم به یکدیگر اطمینان نداشته باشند نمی توانند روابط خوب و پایداری میان خود برقرار سازند .

2 - گسستن رشته الفت در اجتماع : یکی از زیانبارترین نتایج سوءظن این است که رشته الفت و مودت مردم را از هم می گسند و بین آنان تفرقه و جدایی به وجود می آورد .
حضرت علی علیه السلام فرمود :

مَنْ غَلَبَ عَلَيْهِ سُوءُ الظَّنِّ لَمْ يَثْرِكْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ خَلِيلٍ صَلِحًا .
بر هر کس بدگمانی غلبه کند هر گونه صلح و صفا بین او و دوستانش از بین می رود.
غرر الحکم ص264

❖ زیانهای معنوی سوءظن

1 - تباه شدن عبادت و ایمان

از مفاسد دیگری که سوءظن دارد این است که سبب فساد و تباهی عبادت انسان می شود. از این رو امیر مؤمنان علیه السلام مردم را از عاقبت این بلایی که دامنگیر افراد می شود برحذر داشته و می فرماید :

إِيَّاكَ أَنْ تَسِيءَ الظَّنَّ فَإِنَّ سُوءَ الظَّنِّ يُفْسِدُ الْعِبَادَةَ وَيُعْظِمُ الْوِزْرَ .
از گمان بد دوری کنید زیرا بدگمانی [اثر] عبادت را از بین می برد و گناه [انسان] را بزرگ می سازد.
غرر الحکم ص263

و نیز فرمودند :

لَا إِيمَانَ مَعَ سُوءِ ظَنٍّ .
ایمان با سوءظن جمع نمی شود.
غرر الحکم ص264

و نیز حضرت می فرمایند

أَفَةُ الدِّينِ سُوءُ الظَّنِّ
سوءظن آفت و مخرب دین است . غرر الحکم ص263

2 - سوء ظن منشأ گناهان و صفات ناپسند دیگر

- امیر مؤمنان علیه السلام فرمودند : **سُوءُ الظَّنِّ يُفْسِدُ الْأُمُورَ وَيُبْعِثُ عَلَى الشَّرِّ**.
- بدگمانی [در باره مردم] کارها را درهم می ریزد و بدیها را بر می انگیزد و مردم را به بدیها و زشتیها وامی دارد . (غرر الحكم ص 263)
- قال الامام على - عليه السلام - : **إِطْرَحُوا سُوءَ الظَّنِّ بَيْنَكُمْ، فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ نَهَى عَن ذَلِكَ.** (الخصال، ص 624)
- امام علی - علیه السلام - فرمودند: سوء ظن و بدبینی نسبت به یکدیگر را دور افکنید؛ زیرا خدای عزوجل از این امر نهی فرموده است .
- قال رسول الله - صلى الله عليه وآله - : **إِنَّ الجُبْنَ وَالبُخْلَ وَالجِرْصَ غَرِيضَةٌ وَاحِدَةٌ يَجْمَعُهَا سُوءُ الظَّنِّ .** (بحار الانوار، ج 73، ص 304)
- پیامبر خدا - صلى الله عليه وآله - فرمودند: همانا ترس و بخل و حرص، يك خصلتند که ریشه آنها سوء ظن و بدگمانی است .
- قال الامام الهادي - عليه السلام - : **إِذَا كَانَ زَمَانٌ، أَعْدَلُ فِيهِ أَغْلَبَ مِنَ الجَوْرِ فَحَرَامٌ أَنْ يُظَنَّ بِأَحَدٍ سُوءٌ حَتَّى يَعْلَمَ ذَلِكَ مِنْهُ، وَإِذَا كَانَ زَمَانٌ، الجَوْرُ أَغْلَبَ فِيهِ مِنَ العَدْلِ فَلَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يُظَنَّ بِأَحَدٍ خَيْرًا مَا لَمْ يَعْلَمَ ذَلِكَ مِنْهُ .** (علام الدين، ص 312)
- امام هادی - علیه السلام - فرمودند : هرگاه روزگاری بود که عدالت در آن بر ستم غالب باشد، حرام است که به کسی گمان بد بری مگر این که بدی او بر تو معلوم شود و هرگاه روزگاری بود که در آن ظلم و ستم بر عدل و دادگری غالب باشد، هیچ کس نباید به کسی گمان نیک برد، مگر این که خوبی او بر وی معلوم شود .
- قال رسول الله - صلى الله عليه وآله - : **إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ، فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الكَذِبِ.** (بحار الانوار، ج 75، ص 195)
- پیامبر اکرم - صلى الله عليه وآله - فرمود: از ظن و گمان بپرهیزید زیرا ظن (ناجا) دروغ ترین دروغ ها است .
- قال الامام على - عليه السلام - : **إِيَّاكَ أَنْ تَعْلِبَكَ نَفْسُكَ عَلَى مَا تَظُنُّ وَلَا تَعْلِبُهَا عَلَى مَا تَسْتَيْقِنُ، فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ أَعْظَمِ الشَّرِّ .** (غرر الحكم)
- امام علی - علیه السلام - فرمود: زنهار که نفست در آنچه گمان می بری،| بر تو چیره آید و تو در آنچه یقین داری بر او چیره نشوی؛ زیرا این کار از بزرگترین بدیهاست .
- قال الامام على - عليه السلام - : **سُوءُ الظَّنِّ يُفْسِدُ الْأُمُورَ وَيُبْعِثُ عَلَى الشَّرِّ** . (غرر الحكم)
- امام علی - علیه السلام - فرمود: بدگمانی کارها را تباه می کند و باعث روی آوردن به انواع بدیها می شود .
- قال الامام على - عليه السلام - : **سُوءُ الظَّنِّ بِمَنْ لَا يَخُونُ مِنَ اللُّؤْمِ .** (غرر الحكم)
- امام علی - علیه السلام - فرمود: بدبینی به کسی که خیانت نمی کند، از پستی است .

- قال الامام على - عليه السلام - : سُوءُ الظَّنِّ بِالْمُحْسِنِ شَرُّ الْإِثْمِ وَأَقْبَحُ الظُّلْمِ . (غرر الحكم)
- امام على - عليه السلام - فرمود: بدبینی به نیکوکار بدترین گناه و زشت‌ترین ستم است .
- قال الامام على - عليه السلام - : لَيْسَ مِنَ الْعَدْلِ الْقَضَاءُ عَلَى النَّقَّةِ بِالظَّنِّ .
(نهج البلاغه، حکمت 220)
- امام على - عليه السلام - فرمود: قضاوتی که با تکیه به ظن و گمان باشد، عادلانه نیست .
- قال الامام على - عليه السلام: فى وصيته لابنه الحسن - عليه السلام - : لا يَعْذَمُكَ مِنْ شَفِيقِ سُوءِ الظَّنِّ .
(بحار الانوار، ج 74، ص 211)
- امام على - عليه السلام - فرمود در سفارش به فرزند بزرگوار خود حسن - عليه السلام -، می‌فرماید: بدگمانی، تو را از دوست دلسوز محروم نکند .

در انتها قطعه ای از یکی از اشعار شاعر بزرگ و خوش ذوق ایرانی سهراب سپهری ، خالی از لطف نیست.

بد نگوییم به مهتاب اگر تب داریم

دیده ام گاهی در تب ، ماه می آید پایین،

می رسد دست به سقف ملکوت

دیده ام، سهره بهتر می خواند

گاه زخمی که به پا داشته ام زیر و بم های زمین را به من آموخته است

گاه در بستر بیماری من، حجم گل چند برابر شده است.

و فزون تر شده است ،

قطر نارنج ، شعاع فانوس

و نترسیم از مرگ

مرگ پایان کیوتر نیست

مرگ وارونه يك زجره نیست

مرگ در ذهن افاقي جاري است

مرگ در آب و هوای خوش اندیشه نشیمن دارد.
مرگ در ذات شب دهکده از صبح سخن می گوید.
مرگ با خوشه انگور می آید به دهان
مرگ در حنجره سرخ - گلو می خواند
مرگ مسئول قشنگی پر شاپرک است
مرگ گاهی ریحان می چیند
گاه در سایه است به ما می نگرد
. و همه می دانیم ریه های لذت ، پر اکسیژن مرگ است.